

Р. О. Безлюдний, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЖИТТЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА МЕТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У США

Безлюдний Р. О.

Життєва компетентність підлітків з особливими потребами як основоположна мета їх соціально-педагогічної підтримки у США

Стаття присвячена розкриттю сутнісних характеристик життєвої компетентності підлітків з особливими потребами як основоположної мети їх соціально-педагогічної підтримки в демократичному суспільстві. Теоретично обґрунтовано закономірності розвитку життєвої компетентності підлітків з особливими потребами у США.

Ключові слова: життєва компетентність, соціально-педагогічна підтримка, підлітки з особливими потребами у США.

Безлюдный Р. А.

Жизненная компетентность подростков с особыми нуждами как основополагающая цель их социально-педагогической поддержки в США

Статья посвящена раскрытию сущностных характеристик жизненной компетентности подростков с особыми нуждами как основополагающей цели их социально-педагогической поддержки в демократическом обществе. Теоретически обоснованы закономерности развития жизненной компетентности подростков с особыми нуждами в США.

Ключевые слова: жизненная компетентность, социально-педагогическая поддержка, подростки с особыми нуждами в США.

Підлітки з особливими потребами як особлива вікова категорія дітей з точки зору соціальних відносин відрізняються тим, що саме на цей період дитинства приходить основний визначальний процес їх соціалізації в певне соціальне середовище. Саме в процесі такої соціалізації підліток готується до гармонійного

включення в майбутнє доросле життя в суспільстві. Водночас, варто зазначити, що підлітки з особливими потребами – це ще діти, і з цієї точки зору вони ще не мають стійкої системи соціальних цінностей та соціальних установок. Крім того, наявність у них особливих потреб ставить їх у позицію винятковості серед інших однолітків. Для того, щоб підлітки з особливими потребами набули належного соціального досвіду та інших якостей, важливих для успішного відчуття та реалізації себе в суспільстві, необхідна спеціальна організація процесу розвитку у них життєвої компетентності в контексті здійснення їх соціально-педагогічної підтримки у суспільстві.

Предметом спеціального наукового пошуку проблема формування життєвої компетентності дітей у соціумі стала з першої третини ХХ століття, коли вчені різних країн світу розглядали її як особливий і невід’ємний компонент розвитку демократичного суспільства й освітнього простору загалом.

Наразі в США відомі дослідження, що містять аналіз загальних підходів до формування життєвої компетентності дітей та молоді (С. Бенкса (Banks), Д. Бекелмана (Beukelman), С. Шоффі (Chaffee) С. Девіс (Davis), С. Фредмана (Friedman), Р. Герсія (Garcia), Х. Грубера (Gruber), А. Маслоу (Maslow), А. Малсома (Milsom), С. Мона (Moon), Е. Половея (Polloway), А. Семуеля (Samuel) ін. [11).

Окремі педагогічні основи формування майбутньої життєвої компетентності дітей як особливого виду їх соціально-педагогічної підтримки та педагогічної діяльності розглядались також і вітчизняними вченими (О. Демчук, І. Єрмаков, Л. Канішевська, О. Любарська, В. Ляшенко, Р. Мельник, В. Нечипоренко, І. Родигіна, Л. Сохань, І. Степаненко, Л. Чумак, І. Ящук та ін).

Проте, питання системного розгляду проблеми розвитку життєвої компетентності підлітків з особливими потребами не дістали належного висвітлення. Ретельне дослідження педагогічної сутності життєвої компетентності підлітків з особливими потребами і, зокрема, специфіки даного феномену у

контексті здійснення їх соціально-педагогічної підтримки у США, а також запозичення американського передового досвіду в цьому плані сприятимуть подальшій демократизації освіти України, і нашого суспільства загалом.

Тому, за мету дослідження в даній статті нами обрано питання розкриття сутнісних характеристик життєвої компетентності підлітків з особливими потребами як основоположної мети їх соціально-педагогічної підтримки в демократичному суспільстві, використовуючи різні підходи до визначення поняття “життєва компетентність” і його взаємозв’язок із змістом соціально-педагогічної підтримки, та теоретичне обґрунтування закономірностей розвитку життєвої компетентності підлітків з особливими потребами у США.

Насамперед, відмітимо, що англomовні словники розкривають сучасний зміст поняття компетентність як здатність до дії, як уміння використовувати знання у практичній діяльності [11].

Як педагогічна категорія “компетентність” почала використовуватись в американській педагогічній науці з 60-х років ХХ ст. у площині досліджень проблем діяльнісної освіти [10]. Причому, компетентність розглядалась як комплекс компетенцій – проявів позитивно результативної продуктивної діяльності.

Вітчизняні дослідники І. Єрмаков та В. Нечипоренко наголошують, що компетентність людини – це її здатність вирішувати життєві проблеми, що ґрунтуються на знаннях, досвіді, цінностях. У даному плані доцільно говорити про життєву компетентність, яка являє собою інтеграцію різних видів компетентностей, які розкривають загальну здатність людини у тих чи інших сферах життєдіяльності. При цьому дослідники наголошують, що життєва компетентність передбачає свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю життєвих і соціальних ролей [3, с. 9].

Компетентне свідоме ставлення особистості до життя означає потребу в самопізнанні, самореалізації в різних видах діяльності; оволодіння науковими

знаннями про сутність “Я”, принципами і методами життєздійснення; усвідомлену організацію свого життєвого шляху; критичне бачення свого життя; осмислене розв’язання міжособистісних суперечностей; здатність до об’єктивної оцінки сфер і меж поширення своєї життєвої активності; усвідомлену й адекватну результатів життєтворчості, осмисленні своєї цінності в житті.

У вітчизняній педагогічній науці компетентність – це особистісна характеристика людини, яка означає “здатність самостійно вирішувати життєві проблеми і задачі в конкретних життєвих ситуаціях, вміння мобілізуватися, застосовувати знання, вміння та досвід відповідно ситуації, адекватній суспільно-економічним умовам суспільства” [5, с. 10].

Таким чином, на основі ґрунтовного аналізу науково-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що у науковому колі поняття “життєвої компетентності особистості” розглядається в американській та вітчизняній педагогіці як: категорія теорії особистості, категорія життєтворчості, категорія теорії діяльності [1–3, 7, 16].

Як категорія теорії особистості, життєва компетентність базується на особистісних якостях і властивостях. Розвиток життєвої компетентності передбачає актуалізацію когнітивного, вольового, мотиваційного потенціалу особистості. Водночас, розвинена життєва компетентність системно впливає на всі сфери та підсистеми особистості. Зокрема, вона впливає на результативне функціонування когнітивної сфери та контролює, координує афективну сферу. Життєва компетентність визначає успішність самореалізації особистості у власній соціально-психологічній сфері.

Варто зауважити, що, з соціально-педагогічної точки зору, будь-яка особистість (в тому числі й підліток з особливими потребами) перебуває під впливом суспільних відносин і метою її розвитку є активне включення в життя суспільства. Тобто життєва компетентність – це суспільно значуща характеристика особистості, яка має відповідати суспільному запиту. Від розвитку

життєвої компетентності та відповідних життєвих компетенцій з певного напрямку діяльності залежить ефективність усієї життєвої діяльності та поведінки особистості в суспільстві.

Як ключова категорія теорії життєтворчості життєва компетентність означає наявність в особистості комплексу компетенцій досягнення успішної, продуктивної просоціальної життєдіяльності. З цієї позиції, характерними ознаками життєвої компетентності особистості є: активне та творче ставлення до власної життєдіяльності, позитивно результативний вплив на власний життєвий шлях, свідоме і творче визначення свого місця в соціальному житті, становлення і розвиток індивідуально-особистісної технології життєвого проектування, продуктивне втілення обраного оптимального життєвого проекту та життєвої моделі, досягнення життєвого успіху та соціальної значущості власної життєдіяльності, розкриття та розвиток соціально прийняттого власного життєвого потенціалу, досягнення особистістю динамічної гармонії із самим собою (своєю природою) та найближчим соціальним оточенням, суспільством у цілому.

Тобто, в теорії життєтворчості життєва компетентність особистості розглядається і як передумова, і як результат життєтворчості. Причому сама життєтворчість являє собою духовно-практичну діяльність людини.

Водночас, варто зазначити, що життєва компетентність включає компоненти, які можуть існувати поза життєтворчістю, а саме: життєстійкість та життєздатність. У цьому контексті, навіть нетворча особистість має володіти певним рівнем життєвої компетентності для нормального існування в суспільстві.

Як категорія теорії діяльності, життєва компетентність особистості означає здатність та готовність цієї особистості до виконання конкретних дій у прийнятних для неї соціальних сферах і напрямках діяльності в суспільстві.

Дослідник І. Єрмаков виділяє специфічну та неспецифічну ролі життєвої компетентності з точки зору теорії діяльності [2, с. 55]. Специфічна роль життєвої

компетентності проявляється у своєрідній організації, управлінні та контролі за конкретними видами діяльності. Неспецифічна роль життєвої компетентності полягає у забезпеченні загальних, внутрішньо-психологічних умов виконання певної діяльності, які визначають найістотніші параметри здатності та готовності до неї. У цьому змісті, життєва компетентність стає важливим чинником формування, організації, регулювання та реалізації основних елементів будь-якої діяльності особистості: її потреб, мотивів, цілей, умов, дій та операцій.

У контексті компетентнісного підходу в шкільній освіті дослідники [6, с. 92] виділяють *конкретні компетенції – якості особистості дитини*, якими вона повинна оволодіти при закінченні середньої школи, а саме: а) динамічно орієнтуватись у мінливих життєвих ситуаціях, вміти самостійно здобувати необхідні їй знання, вміти застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем; б) вміти виділяти з поміж різноманітних життєвих проблем ті, які потребують першочергового вирішення, та, оволодівши сучасними інформаційними технологіями, знаходити шляхи їх раціонального розв'язання; в) вміти грамотно працювати з інформацією, правильно розподіляючи навчальні сили та обираючи навчальні засоби; г) бути комунікабельним та без остраху йти на контакт у різних соціальних групах, вміти виходити з конфліктних ситуацій; д) самостійно працювати над розвитком власної фізичної, емоційної, психологічної, інтелектуальної, гносеологічної сфер.

Тому, в основі моделі життєвої компетентності підлітка мають бути представлені мінімум три сфери особистості: потребнісно- мотиваційна, операційно-технічна та самосвідість [5, 7].

Життєва компетентність підлітка інтегрує різні види компетентностей, які розкривають загальну його здатність як людини, як дитини, як учня та як члена суспільства комфортно почуватися і діяти у різних сферах життєдіяльності. Ці компетенції формуються проходячи крізь призму вікових особливостей підлітка.

У нашому дослідженні ми розглядаємо *життєву компетентність підлітка* – як інтегральну характеристику його особистості, яка включає: його спроможність самостійно вирішувати наявні та майбутні життєві проблеми через розуміння їх сутності і значущості; засвоєння ним соціально прийнятних правил і норм їх вирішення та обрання індивідуальних шляхів і стратегій розв’язання кожної окремо проблеми; вміння орієнтуватись у джерелах інформації, які можуть допомагати знаходити вихід у різноманітних життєвих ситуаціях; формування досвіду різних видів діяльності відповідно до власного потенціалу та потреб.

По суті, життєва компетентність підлітка відображає його об’єктивно існуючий соціальний досвід у тій чи іншій сфері життєдіяльності та виконання майбутніх соціальних ролей у суспільстві як дорослого громадянина, що на пряму залежить від його особистісних потреб та винятковості.

Зазначимо, що людина не народжується із сформованою життєвою компетентністю. Розвиток життєвої компетентності кожної особистості відбувається в процесі її життєдіяльності в онтогенезі, в процесі пізнання, спілкування та взаємодіяльності з іншими членами соціуму. Тобто, життєва компетентність є, з одного боку – чинником, а з другого боку – результатом розвитку життєдіяльності особистості, у тому числі й задоволення його потреб.

У педагогічній науці та практиці США акцентується увага на таких *методичних підходах до формування життєвої компетентності* особистості: *об’єктивний* – визначає знання, вміння, соціальні цінності, властивості особистості, відповідно до вимог суспільства; *суб’єктивний* – розглядає активність самої особистості; *інституціональний* – виявляє, який вплив здійснюють соціальні інститути на особистість [14 – 16].

Виходячи з тривимірного простору розгляду розвитку особистості дитини (мається на увазі, в спектрі соціальної, психологічної і педагогічної площин), задоволення потреб американських підлітків проходить крізь спектр таких життєвозначущих для них цінностей та пріоритетів:

- усвідомлення себе як особливого суб'єкта життєтворчості (становлення і актуалізація “Я-концепції”);
- нагальна необхідність самовиявлення і самоствердження;
- очікування лише позитивного оціночного ставлення до них з боку навколишнього соціального середовища (сім'ї, однолітків, інших людей, суспільства і держави загалом);
- негайне і повне задоволення потреб власного “Я” та їх сприйняття в соціумі;
- потреба у постійному спілкуванні і наявності лідера;
- отримання навчальних знань, умінь та навичок на рівні з іншими в колективі;
- розвиток адаптивних задатків і здібностей.

На виділені соціально-значимі життєві пріоритети орієнтується в практиці американської системи соціалізації та весь процес задоволення соціальних потреб підлітків [13, 14].

Зазначимо, що саме на особливе місце соціальних потреб особистості в системі всіх потреб наголошував американський психолог А. Маслоу [13].

Причому під *особливими потребами* (special needs) розуміються потреби, для задоволення яких необхідні спеціальні ресурси і додаткові послуги [15].

Підлітки з особливими потребами (Adolescent with Special Needs) – “виняткові” підлітки, у яких рівень сформованості особистості виходить за рамки загальноприйнятої в суспільстві норми: підлітки з особливостями психофізичного, інтелектуального чи емоційного розвитку (неповносправні чи обдаровані).

До групи “підлітки з особливими потребами” (“*adolescents with special needs*”) в американській науці та практиці віднесено: такі підгрупи: неповносправні підлітки (*disabled adolescents*), обдаровані підлітки (*adolescents and talented*) та підлітки, які є водночас і неповносправними і обдарованими (або творчими) (*disabled adolescents and talented*).

Розвиток життєвої компетентності підлітка з особливими потребами розглядається нами в даному дослідженні як *результат взаємодії сукупності процесів соціалізації і виховання*; створення соціально-педагогічних умов для його самовиховання і саморозвитку.

Ми погоджуємось із висновком дослідника О. Заболотної, що процес соціалізації підлітків можна охарактеризувати, як поступове розширення, на основі набутого ним соціального досвіду, сфери його діяльності й спілкування, а також, як процес становлення самосвідомості й активної життєвої позиції на мікро- і макро- соціумах, в яких він формується як індивід [4, с. 27].

Підтримка підлітка в соціумі передбачає, насамперед, створення необхідних умов для збереження або поліпшення задовільного стану здоров'я, набуття ним особистісних рис та якостей, цінностей та переконань, форм поведінки, які будуть необхідні йому для нормального життя в суспільстві [8].

Під педагогічною підтримкою дітей освіти розуміють допомогу учневі в скрутній ситуації з метою одержання ним навичок самостійності у вирішенні проблем, пізнання себе й уміння адекватно сприймати навколишній світ [9, с. 17].

У цьому контексті освітню підтримку в США розглядають з використанням терміну *“school counselling and guidance”* – шкільне консультування і керівництво [14]. У широкому змісті поняття *“guidance”* означає допомогу в будь-яких скрутних ситуаціях вибору, прийняття рішення чи адаптації до нових умов. У вузькому – процес надання освітньої допомоги особистості в самопізнанні та пізнанні нею оточуючого світу з метою застосування знань для успішної життєдіяльності в соціумі, розвитку власних задатків і здібностей та накопиченні умінь та навичків для вибраної майбутньої професії. Поняття *“counselling”* – керівництво, вживаючись разом із поняттям *“guidance”* – допомога, означає керівництво, що йде від потреб того, кому надають допомогу.

Загалом, *соціально-педагогічна діяльність з підтримки підлітків з особливими потребами* розглядається американськими науковцями і практиками

як безперервний педагогічний *доцільно організований процес соціального виховання* з метою забезпечення їх самовизначення в соціумі [9]. Причому *основними шляхами поліпшення самовизначення американського підлітка з особливими потребами визнано*: забезпечити можливість вибору оточення: шкіл, будинків, колективу; ідентифікувати і забезпечити індивіда потрібною йому підтримкою; забезпечити ресурсні можливості для розвитку та успіху; навчити підлітка повірити в свої можливості досягнути успіху так само, як і звичайний його одноліток; дати кожній особі підлітка можливість ризикувати, робити помилки, зазнавати невдачі і вчитися на своїх помилках; створити спеціальні позитивні умови для встановлення самосвідомості, упевненості підлітка в собі й зростання позитивної самооцінки; дозволити кожному такому підлітку вирішувати самостійно і брати на себе відповідальність за свої вчинки; забезпечити підлітків середовищем, прийнятним для духовного зростання кожної особи та її можливостей [15].

Ми розуміємо під соціально-педагогічною підтримкою підлітків з особливими потребами процес допомоги і сприяння в оволодінні дитиною прийнятих у суспільстві норм, правил, цінностей, моделей поведінки й творче їх використання на основі рефлексивного вибору за доцільністю і необхідністю.

Таким чином, формування і подальший розвиток життєвої компетентності підлітків з особливими потребами є *основоположною метою їх соціально-педагогічної підтримки* у США.

Розвиток життєвої компетентності підлітків з особливими потребами у США має *ряд закономірностей*, до яких відносяться такі:

1) розвиток життєвої компетентності особистості передбачає формування конкретних життєвих компетенцій у цілісній системі;

2) формування конкретних життєвих компетенцій відбувається на підґрунті природжених задатків і здібностей з урахуванням рівня наявних фізичних і функціональних спроможностей для конкретних життєвих компетенцій, вікових

особливостей розвитку особистості, характеру її особливих потреб та викликів суспільства;

3) розвиток окремих компетенцій відбувається не сам по собі, а за умови зацікавленості та активної участі самої особистості;

4) якщо соціальне середовище (мікро- чи макро-) визнає необхідність формування у підлітка з особливими потребами конкретних життєвих компетенцій, то воно повинно подбати насамперед про створення необхідних зовнішніх умов (розробки і забезпечення стратегій, завдань, технологій, засобів, ресурсів, уточнення кола суб'єктів впливу тощо), які позитивно сприятимуть для цього;

5) зміна зовнішніх умов відбувається на основі моніторингу результативності розвитку життєвих компетентностей у особистості як окремих елементів, так і в системі;

6) розвиток життєвої компетентності як системного утворення повинно мати випереджальний характер передбачуваності цивілізаційних змін та вимог конкретного соціального середовища.

Виходячи з цих закономірностей, організація соціально-педагогічної підтримки підлітків з особливими потребами у США *орієнтується на такі етапи розвитку їх життєвої компетентності:*

1. Усвідомлення підлітком специфіки власних потреб, цінностей і вимог суспільного середовища та, виходячи з цієї специфіки, можливостей використання минулого та актуалізації майбутнього життєвого досвіду.

2. Цілепокладання: попередня побудова життєвої програми – цілісної картини накресленого особистістю життєвого шляху, ідеальний образ основних цілей та результатів її життєдіяльності.

3. Побудова життєвої перспективи – цілісного образу бажаного та очікуваного майбутнього життя за умови досягнення певних цілей у певний час.

4. Корекція життєвої програми на основі імовірності життєвої перспективи, відповідна узгоджуючи корекція самої життєвої перспективи, розробка життєвих планів.

5. Реалізація життєвих планів як цілеспрямована воляова активність щодо втілення накресленої життєвої програми.

Зазначимо, що соціально-педагогічна підтримка підлітків з особливими потребами у США реалізується по таких напрямках: захист; супровід; обслуговування; навчання і виховання; соціально-професійна і трудова та життєво-побутова орієнтація.

Таким чином, по суті, в основі здійснення соціально-педагогічної підтримки підлітків з особливими потребами у США лежить розвиток їхньої життєвої компетентності. Причому під життєвою компетентністю підлітків з особливими потребами в американському суспільстві розуміється здатність підлітків через пізнання себе (своєї винятковості) й набуті життєзначимі знання та уміння адекватно сприймати навколишній світ і приймати активну участь у житті суспільства, досягати успіхів у власній життєдіяльності. Формування життєвих компетенцій даної категорії дітей відбувається крізь призму їхніх вікових особливостей та специфіки особливих потреб.

Перспективами подальшого дослідження в даному плані є теоретичне обґрунтування особливостей застосування педагогічних технологій (і зокрема, виховних технологій) для розвитку життєвої компетентності підлітків з особливими потребами в американських закладах освіти.

Література

1. Демчук О. О. Вікові особливості становлення життєвої компетентності особистості // Наукові записки. – Острог, 2010. – Вип. 14: Актуальні проблеми когнітивної психології. – С. 132 – 138.

2. **Єрмаков І. Г.** Життєтворчі компетенції особистості : практико зорієнт. посіб. / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. – Донецьк : Каштан, 2007. – 241 с.
3. **Життєва** компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / [І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Т. І. Єрмаков та ін.] ; за наук. ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 633 с.
4. **Заболотна О. А.** Соціалізація учнівської молоді в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти в США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Оксана Адольфівна Заболотна. – Умань, 2005. – 192 с.
5. **Канішевська Л. В.** Формування життєвої компетентності вихованців у закладах інтернатного типу : наук.-метод. посіб. / [Канішевська Любов Вікторівна та ін.]. – К. : Пед. думка, 2007. – 172 с.
6. **Компетентнісний** підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : [К.І.С.], 2004. – 111 с.
7. **Ляшенко В. І.** Формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. / Валерій Іванович Ляшенко. – Луганськ, 2005. – 20 с.
8. **Педагогическая** поддержка ребенка в образовании : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [Н. Н. Михайлова, С. М. Юсфин, Е. А. Александрова и др.] ; под ред. В. А. Слостенина, И. А. Колесниковой. – М., 2006. – 228 с.
9. **Сорока Г. І.** Система педагогічної підтримки дітей в освіті / Г. І. Сорока. – Х. : Видав. гр. „Основа”, 2003. – 80 с.
10. **Dictionary** of Education / под ред. С. Н. Гуда. – N.Y., 1989.
11. **Encyclopedia** of Educational Research. – Vol. 3. – N.Y., 1992.
12. **Friedman S.** The brain, cognition, and education / S. Friedman, K. Klivington, R. Peterson (eds). – Orlando, 1986.
13. **Maslow A.** Motivation and Personality / A. Maslow. – N.-Y., 1954. – 542 p.

14. Milsom A. Introduction to special issue: Examining disability and giftedness in schools / A. Milsom, J. Peterson // Professional School Counseling. – 2006. – №10 (1). – P. 1 – 2.

15. Polloway E. Strategies for teaching learners with special needs (4 th ed.) / E. A. Polloway, J. R. Patton, J. S. Payne & R. A. Payne. – Columbus, OH : Merrill, 1989.

16. Samuel A. Kirk. Gallaher Education Exceptional Children / A. Kirk. Samuel, J. James. – USA, 1989. – 230 p.

Bezliudnyi R. O.

Vital competency of teenagers with special needs as a fundamental idea of their social and pedagogical support in the USA

The article is devoted to the essence of essential characteristics of vital competency of teenagers with special needs as a fundamental idea of their social and pedagogical support in the democratic society. It gives the theoretical background of patterns of development of vital competency of teenagers with special needs in the USA.

Key words: vital competency, social and pedagogical support.

Відомості про автора

Безлюдний Роман Олександрович – викладач кафедри практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Коло наукових інтересів – проблеми виховання та розвитку життєвої компетентності підлітків з особливими потребами у США.